

نقدی بر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده

حمید جاودانی
دانشیار گروه مطالعات مدیریت آموزش عالی،
مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی
javadani@irphe.ir

چکیده

هدف این مقاله بررسی تازه‌ترین ویراست پیش‌نویس الگوی پیشرفت اسلامی ایران است تا بتوان دریافت چه اندازه با دانش، آموده‌ها و همچنین با وضعیت کنونی جامعه ایران و آینده نامطمئن و پرابهام پیش رو سازگار است. تجزیه و تحلیل محتوای سند؛ نیازمند بازنگری برخی از اندیشه‌های نقادانه گذشته و درهم آمیختن انتقادی مبانی نظری با تازه‌ترین یافته‌ها در قلمرو جهانی می‌باشد، که روش‌شناسی این مقاله را پوشش می‌دهد. یافته‌های این جستار حکایت از آن دارد که سند پیشنهادی، نه تنها پیوندی با یافته‌ها و آموده‌های پیشینیان ندارد، بلکه بر وضعیت کنونی نه چندان خوشایند در ج. ا. ا. نیز چشم فرو بسته است. مهم‌تر از آن، از درک و بازتاب آینده پر پیچ و تاب که دانش و رویکردهای چیره کنونی، فراروی انسان‌ها گشوده‌اند نیز بازمانده به نظر می‌رسد. چنین به نظر می‌رسد که چیرگی رویکرد از بالا به پایین و دست‌کاری (مهندسی) اجتماعی سبب فروکاهش و گونه‌های ساده‌انگاری مسائل کنونی جامعه ایرانی و راه‌حل‌های پیشنهادی شده باشد.

واژگان کلیدی: توسعه، پیشرفت، فزون‌خواهی، انسان‌محور، شبکه خطرهای جهانی.

"روش ارجاع به مقاله"

جاودانی، حمید (۱۴۰۳). نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده. فصلنامه اقتصاد توسعه دانش بنیان، دوره ۱، شماره ۳، ص ۱۵۵-۱۲۹.

۱. مقدمه

تازه‌ترین پیش‌نویس الگوی اسلامی که بدون تاریخ، شماره ویراست و... از وبگاه «مرکز الگوی اسلامی. ایرانی پیشرفت» در تاریخ ۹۹/۱۱/۱۲ در ۱۷ صفحه دریافت شده است، بیشتر به جنگی (مجموعه‌ای) از مفاهیم نادرهم تنیده (نامنسجم) و گاه ناسازواری به نظر می‌رسد که بیش از آن که روشنگر باشد، ابهام می‌آفریند. بازکاوی موشکافانه چنین سندی، نیازمند زمان، کندوکاو و کنکاش (رایزنی) های پر دامنه، پیاپی و فراگیر است. از این رو، در این نگاشته تنها کوشش می‌شود، به بازشکافی برخی از کاستی‌های "رویکردی" این سند بر پایه مطالعات پیشین بسنده شود. سرخط برخی از برجسته‌ترین کاستی‌هایی که در این نگاشته به چشم می‌خورد را می‌توان چنین چکیده ساخت:

نخست این که به نظر می‌رسد این نگاشته (پیش‌نویس الگوی اسلامی/ ایرانی پیشرفت) برای سرزمینی رویایی (خیالی) و بریده از پیرامون و حتی جهان هستی نگاشته شده است. به گونه‌ای که گویا وضعیت آشوبناک، ناگوار و ناپایدار کنونی که بشریت و زیست بوم او را به نابودی تهدید می‌کند، و هر آن پیامدهای اجتماعی و زیست بومی آن آشکارتر می‌شود، کوچکترین پیوندی (ارتباطی) نه تنها با الگوی پیشنهادی، بلکه حتی با این مرز و بوم ندارد. تا جایی که گاه به نظر می‌رسد این "نگاشته/ سند" برای سرزمینی فراسوی واقعیت‌ها، در سیاره‌ای دیگر نگاشته شده است و دگرگشت‌های (تحولات) اجتماعی و طبیعی، که کم و بیش بسیاری را سرآسیمه ساخته و آن‌ها را به اندیشیدن و تکاپو برای جستن گریزگاهی برانگیخته است، نمی‌تواند کوچکترین گزندی در راه پیش رو پدید آورد. شاید از همین رو هیچ نیازی به چاره اندیشی درباره این رخدادها و پدیده‌ها در پدیدآورندگان سند پدید نیآورده است. یادآوری می‌شود در این سند کوچکترین نشانی از وضع کنونی و چاره سازی در آن دیده نمی‌شود.

شاید، همین گریز ساده اندیشانه از گذشته، حال و آینده و از هم گسسته پنداشتن پدیده‌ها و رخدادها با نظام‌های اندیشگی، سبب به کنار هم چیدن بی پروایانه مفاهیمی از سپهرهای اندیشگی (پارادایم‌ها/ Paradigm)، گفتمان‌ها (Discourses) و رویکردهای (Approaches) ناسازوار (Paradoxical) انجامیده باشد. آن هم در روزگاری که دست کم، از آغاز سده بیست و یکم، به گونه‌ای فراگیر و همگانی‌تر، دریافت شده است، که فروافتادن در وضعیت دهشتناک کنونی سرانجام گردن نهادن کورکورانه به دانش و کنش‌های ابزارگرایانه‌ای بوده است که پیوندی گسست ناپذیر با برخی کژاندیشی‌های باستانی (Traditional) (سنّتی) انسان محور (Anthropocene) نیز دارد، که از سده‌ها پیش، با نام "شهرگری" (تمدن/

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۳۱
«نوسازی Modernization»، «پیشرفت Progress»، «توسعه Development» (Civilization) و سرانجام مفهوم ناسازوار Paradoxical توسعه پایدار»، به ناروا، بهزیستی را نوید می‌داده است.

۲- روش شناسی

این پژوهش از دیدگاه هدف، پژوهشی بنیادی/ توسعه‌ای است، چرا که در این جستار هدف بازکوی نظام‌مند و نقادانه تازه‌ترین «سند الگوی پیشرفت اسلامی- ایرانی» و گشودن پنجره‌ای به برخی از بایستگی‌های چنین کوششی است. در این چارچوب؛ افزون با در هم آمیزی بنیان‌های نظری، دیدگاه‌های برخی از اندیشه‌پردازان ایرانی با دیدگاه‌های نوین افراد و نهادهای کنونی در قلمرو جهانی در هم آمیخته شده است. از دیدگاه چگونگی گردآوری داده‌ها نیز، پژوهش در دسته پژوهش‌های کیفی قرار می‌گیرد. چرا که زمینه‌یابی در جایگاه‌های ناشناخته (موقعیت‌های نامعین) نیازمند زمینه‌یابی داده‌های کیفی است که بتواند ابعاد گوناگون پدیده را روشن سازد و زمینه را برای بازکوی و نقد سند یادشده هموار سازد. کاربست این روش پیچیده نیازمند بازنگری نظام مند و نقادانه ادبیات دیرینه شناختی این قلمرو، از یک سو، و تازه‌ترین جستارها، داده‌ها و یافته‌ها از سوی دیگر، بود که کوشش شده است به فراخور این جستار بدان‌ها پرداخته شود.

۳- یافته‌ها

گریزان از آینده

برای نشان دادن واگرایی برخی "پیش پنداشت‌ها" و پنداشته‌های برجسته بازتاب یافته در این سند، با آن چه در جهان واقعی رخ می‌دهد و چشم فروبستن پدیدآورندگان از پرداختن به "مسائل خطر آفرینی" که نه تنها نیاز است در راه ناهموار و نامطمئن پیش رو از دامن زدن بدان‌ها دوری جست، بلکه حتی نیاز است به گونه‌ای "بسیار زود هنگام" حل و فصل شوند، به نظر می‌رسد نیاز است گوشه‌ای از نابسامانی‌ها و خطرهایی که انسان امروزین و زیست کره، به دلیل پافشاری بر برخی پنداشته‌های ناروا و عملکردهای پیشین خود با آن‌ها دست به گریبان است، به نمایش گذاشته شود.

چرا که به نظر می‌رسد، در آن چه که "پیش نویس الگوی پیشرفت اسلامی- ایرانی" نام نهاده شده است، "راه زندگی" همانند رود آرامی انگاشته شده است که نه تنها می‌توان، حتی با سکندارانی نه چندان آگاه، راه آشنا، کارآمد و چیره دست، زورق زندگی را نه به هر سواراند، بلکه حتی می‌توان راه زندگی را به "فرموده" به هر سو گستراند و دیگران را نیز به دنباله روی از آن

واداشت^۱. گاه حتی در این الگو؛ گام بسیار فراتری برداشته، و آن چه الگو نامیده شده است، آن چنان بیکران (فرا زمانی و فرامکانی) انگاشته شده؛ که حتی می‌تواند مرزهای زمان و مکان را نیز در هم نوردد^۲. این در حالی است، که به نظر می‌رسد، این نگاشته حتی گوشه چشمی به پدیده‌ها و رخداد‌های آسیب‌زا و ویرانگر فراگیری که دامنگیر همگان شده است و ریشه در کژروی‌های گذشته دارد و می‌تواند حال و آینده‌ای را که برپایه "فزون خواهی Affluence"، "بزرگی طلبی" انسان محورانه "پیشرفت"، "توسعه" و "توسعه پایدار" نام گرفته است را دگرگون کند. کژراهه‌ای که از سده‌ها پیش، از چشم اندیشه ورزان تیزبینی مانند "فارابی" نیز باز نمانده بوده و جوامعی که با چنین ویژگی‌هایی یا بگیرند را کژراهه‌ای (مضاد) بر «شهر خردورزان» (مدینه فاضله) می‌پندارد. به پنداشت فارابی، مدینه‌های «فاسقه»، «مبدله» و «ضاله» که بنیان آن‌ها بر دو پایه «تغلب» و «تقلب» استوار است، که با پیشران‌هایی مانند «کرامت» (بزرگی طلبی و زیاده خواهی)، یسار (سودجویی مالی) و ... در جستجوی چیرگی بر دیگران است، جوامعی ناپایدار و از میان رفتنی انگاشته شده‌اند. فارابی ریشه کژروی‌ها را در «ریاکاری» و نادیده انگاشتن حقیقت به ویژه از سوی رهبران چنین شهر (مدینه)‌هایی می‌داند.

ناظر زاده کرمانی با بهره‌گیری از اندیشه‌های فارابی که همخوانی زیادی با وضع کنونی دارد، درباره چنین شهرهای نگاشته است:

« این مدینه‌ها، برای حفظ، دوام، طولانی شدن و افزایش^۳ این منافع (سریا و پایدار نگه‌داشتن خود و فزون خواهی‌هایشان) به غلبه با ملت‌های دیگر ادامه می‌دهند و نیز بعد از غلبه بر آنها به توسعه معاملات و تعامل اقتصادی با قوم مقهور مبادرت می‌کنند. به این ترتیب، قدرت، مواضع نظامی و اقتصادی خود را مستحکم و مستدام می‌کند. فارابی اشکال ماهوی دیگر مدینه‌های مضاد را در "ریاکاری" آنها می‌داند. او با شمارش صفات و آرای اهل مدینه فاضله که برای آن اصطلاح «خشوع» (فروتنی) را به کار می‌برد بر آن است که خشوع در هیچکدام از دو گروه «قاهرین- مقهورین» و «غالبین- مغلوبین» ساکن مدینه‌های مضاد وجود ندارد، بلکه هر دو متظاهر به آنند. به نظر او، اهل این مدینه‌ها، برای رسیدن به "کرامت و عظمت" و در نتیجه وصول به خیرات، خود را ملبس به دین می‌کنند، ولی در باطن اعتقادی... ندارند (ناظرزاده کرمانی، ۱۳۷۶: ۱۱۳).

چنین وضعیت ناپایدار و آشفته‌ای که حتی خواب پدیدآورندگان و نقش‌آفرینان اصلی نولیبرال آن را برآشفته و آنها را به تکاپو واداشته است، به نظر می‌رسد در الگوی پیشنهادی، پیشینه (حداکثر) دستاوردهایی خواهد بود که الگوی پیشنهادی اسلامی- ایرانی دستیابی به آن‌ها را نوید می‌دهد. چرا که دست کم روشن نیست، آیا قرار است دیگر کشورها الگوی

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۳۳

اسلامی- ایرانی دنبال کنند یا این الگو چیزی جز رویکرد چیره کنونی نیست که ج.ا.ا. تازه در صدد دستیابی به آن است! چرا که برپایه الگو در نظر است که ج.ا.ا. سرانجام به "جایگاه رده چندم" این گونه کشورها دست یابد!! در حالی که همان‌هایی که همچنان با نام "پایدار ساختن توسعه/ توسعه پایدار" برای پایداری نظام چیره کنونی از هیچ کوششی دریغ نمی‌کنند؛ ناگزیر از فراخوان به بازنگری ژرف و دگرگون سازنده در آن شده‌اند.

در نگاره‌های ۱، ۲ و ۳ پیشران‌های خطر آفرین و خطرناک‌ترین پدیده‌ها و رخدادهایی که بیشتر آن‌ها با دست بشریت و با نام آن چه که "پیشرفت و توسعه" انگاشته شده، پدید آمده، به نمایش درآمده است. آن چه گنجاندن چنین داده‌هایی در این نگاشته را گریز ناپذیر ساخته است را می‌توان چنین برشمرد:

✓ نادیده انگاشتن یافته‌ها و داده‌های بنیادین از سوی پدیدآورندگان سند الگوی اسلامی-

ایرانی که بایسته است در برنامه‌های پیش رو جوامع بشری گنجانده شود؛

✓ بایستگی «تغییرات دگرگون‌ساز (Transformational Changes) از سوی کسانی پذیرفته

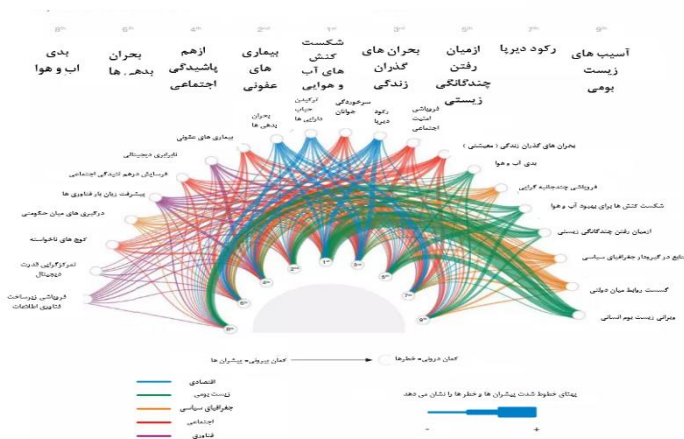
شده است، که نقش آفرینان اصلی وضع ناگوار کنونی هستند. به سخی دیگر، بازتاب خوانش این افراد و نهادها در این نگاشته، به مفهوم شایسته‌ترین کسانی نیست که برجسته‌ترین دریافت‌ها را از وضعیت کنونی بشری بازتاب داده‌اند، بلکه بیشتر از آن روست تا دریافت که آشپز نیز دریافت‌ها که دست‌پخت او شور شده است! تا بدین ترتیب، ادبیاتی فراهم آید، که دست کم، در برگیرنده برخی از دل‌نگرانی‌هایی باشد که حتی در تازه‌ترین اسناد، پایبندترین افراد و نهادهای محافظه کار پاسدار وضعیت کنونی، همچون "همایش جهانی اقتصاد" که در برگیرنده بخشی از همان یک دهم افرادی است که ۹۰ درصد منابع و ثروت جهان را در دست دارند، و بیشترین آسیب‌ها را نیز پدیدآورنده‌اند؛ بر این پایه می‌توان دریافت که اصلی‌ترین بازیگران و سهامداران اقتصاد کنونی جهان به ناگزیر دریافت‌ها اند که دنبال کردن راه کنونی نه تنها پرخطر بلکه "ناپایدار" و "دنباله ناپذیر" نیز هست.

دانسته است که دل‌نگرانی‌های آنها، نه از سر نیک اندیشی و خیر خواهی برای جامعه بشری، بلکه بیشتر برای نگهداری (حفظ) و افزودن بر داشته‌هایی است که تاکنون به دست آورده‌اند که داستان « موش و گربه^۵ » عبید زاکانی را در ذهن زنده می‌کند. هرچند نیاز است، نگاه‌های ژرف عبید گونه را از دیدگاه‌های فروکاهنده و ساده‌انگارانه کنونی را از یکدیگر بازشناخت، دیدگاهی که می‌کوشد، با ساده اندیشی، ناکارآمدی‌های درونی را نادیده بیانگارد و وضعیت کنونی را به دسیسه‌انگاری (توهم توطئه) فروکاهد را از یکدیگر بازشناخت.

✓ **پا گرفتن همگرایی (توافق) جهانی برای برشناختن چنین دشواری‌هایی بسان مسائلی که نیاز است جوامع بشری با هم‌کنشی به حل آنها بپردازند، آن هم نه بسان اندیشه‌های "شماری اندک از دگر اندیشان"، یا "نظریه‌ای در برابر دیگر نظریه‌های جریان چیره Mainstream"، بلکه بسان تازه‌ترین "داده‌ها و یافته‌های پذیرفته شده" جهانی، حکایت از آن دارد که اگر تا سال ۲۰۳۰ "تنها ۹ سال دیگر"، و سرانجام تا ۲۰۵۰، سی سال آینده، "تغییرات ژرف و دگرگون سازنده ای Transformational Changes" در دانش، نظام ارزشی و سبک زندگی انسان‌ها پدید نیاید، امید چندانی حتی به برزیستی (بقای Survival) انسان، دیگر گونه‌های زیستی و زیست کره نمی‌توان داشت. انجام چنین تغییرات ژرف شناختی، ارزشی و عملکردی آن هم دریازه کوتاه سی ساله پیش رو، آن گونه که حتی نهادهای برگزیده میان دولتی مانند "پایگاه میان دولتی سیاست علمی درباره چندگانگی زیستی و خدمات زیست بومی"^۶ (۲۰۱۹) و "پایگاه میان دولتی تغییرات آب و هوایی"^۷ (۲۰۱۹)، بانک جهانی World Bank (۲۰۱۹)؛ همایش جهانی اقتصاد^۸ (۲۰۲۱) که در برگیرنده شبکه‌های علمی گسترده و دانشمندان رشته‌های گوناگون از نقاط گوناگون جهان نیز هست "تغییرات دگرگون ساز" را نه بسان "گزینه‌ای جایگزین" بلکه "بایسته‌ای" (الزامی) برای نجات زیست کره می‌داند.**

✓ **مهم‌تر از همه این که، حل چنین مسائلی در چارچوب رویکردها و الگوهای "فزون خواه" کنونی (که به نظر می‌رسد، پایه‌های شناختی و هستاری الگوی پیشنهادی پیشرفت اسلامی- ایرانی نیز بر آن استوار شده است) امکان پذیر به نظر نمی‌رسد و نیازمند تغییرات ژرف شناخت شناختی است که بتواند به نگرش‌ها، ارزش‌ها، باورها**

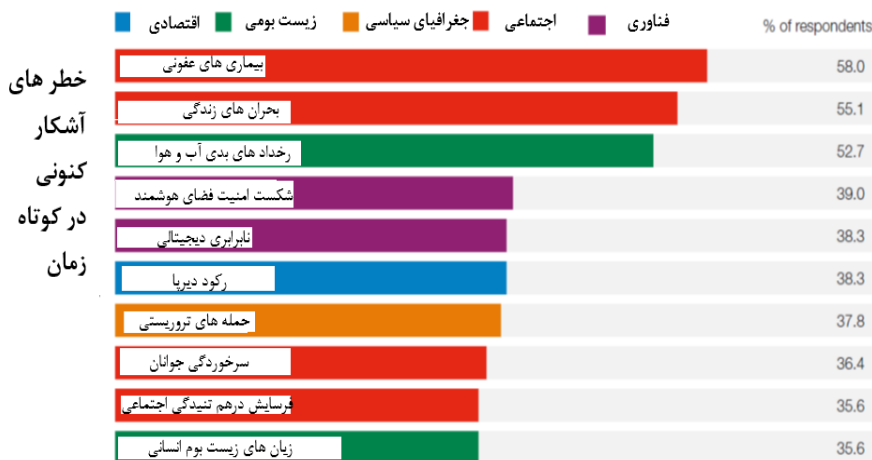
تکانه ۱: شبکه خطرهای جهانی: پیشران‌های خطر آفرین

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۳۵
 و سرانجام "تغییر سبک زندگی" انسان‌ها بیرون از اندیشه‌های فروبسته ایدئولوژیک و جغرافیای سیاسی آن‌ها بپردازد.

نگاره ۱: شبکه خطرهای جهانی: پیشران‌های خطرآفرین

نگاره ۲: چشم انداز خطرهایی که جهان را تهدید می کند

نگاره ۲: شبکه خطرهای جهانی: پیشران‌های خطرآفرین

نگاره ۳: خطرآفرین ترین و پرییامد ترین پدیده ها و رخداد ها

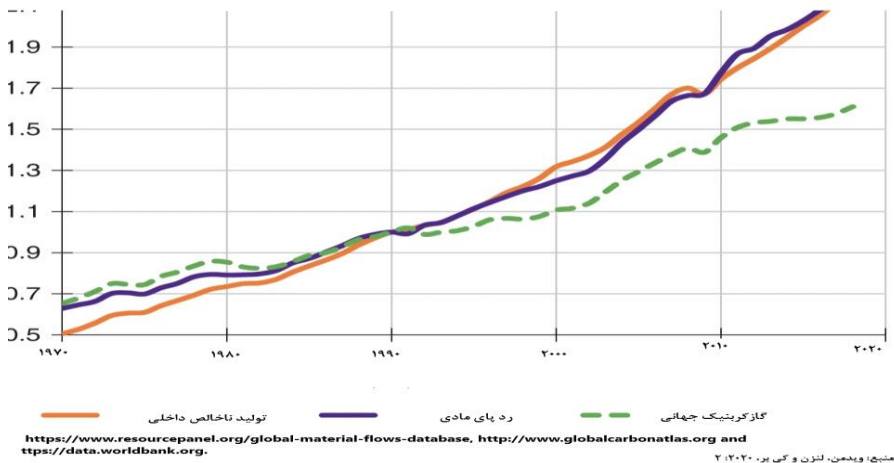

منبع: همایش جهانی اقتصاد، ۲۰۲۱: ۱۲

نگاره ۳: خطرآفرین ترین و پرییامدترین پدیده‌ها و رخدادها

به این ترتیب، نیاز است پدیدآورندگان سند به این پرسش‌ها پاسخ دهند:
 الف- آیا جوامع بشری از جمله آن چه جامعه اسلامی- ایرانی انگاشته شده است، با چنین خطرهایی روبروست؟

ب- اگر پاسخ مثبت است، چه رهیافت‌هایی برای برون رفت از بحران‌های همه‌گیری که حتی در کوتاه‌مدت زمان تهدید کننده است، در پیش نویس الگوی پیشنهادی به چشم می‌خورد؟
 پ- سرانجام این که آیا با درنداختن و کاربست الگوی پیشنهادی، می‌توان نشانه‌هایی برای رهایی از آینده‌ای با چنین ویژگی‌ها و دشواری‌ها نشانی یافت؟
 به ویژه نیاز است به یادداشت که همان گونه که در نمودار ۱ دیده می‌شود، میان "زیاده خواهی و ثروت اندوزی" و آن چه رشد تولید ناخالص داخلی (آنچه که در الگوی پیشنهادی بسان تنها راه " پیشرفت اسلامی- ایرانی" انگاشته شده است) و ویرانی‌های پدیدآمده از آن نیز پیوندی گسست ناپذیر به چشم می‌خورد.

نمودار ۱: تغییرات نسبی در اقتصاد چیره جهانی و نشانگرهای زیست بومی

چنین پیوندهایی که از جمله برخی از کلیدی‌ترین نقش آفرینان نظام چیره کنونی را، نه تنها به نقد وضع کنونی واداشته، بلکه ناهمسو با پدیدآوردندگان سند الگوی اسلامی- ایرانی آن‌ها را به ناگزیر از بایستگی و پذیرش تغییراتی ژرف کرده است. در بسته ۱ گوشه‌ای از چنین دیدگاه‌هایی را که از میان سخنان هشداردهنده کسانی که از جمله سخنران‌های کلیدی همایش جهانی اقتصاد ۲۰۲۰ بوده‌اند، به نمایش گذاشته شده است.

به این ترتیب، نه تنها از پایش و ارزیابی وضع کنونی پیشرفت در ایران و جهان که نیاز است پیش درآمدی بر هر گونه الگو سازی برای آینده باشد، در سند و ادبیات پشتیبان دسترس پذیر سند الگوی اسلامی – ایرانی نشانی به چشم نمی‌خورد، بلکه نقد رویکرد آسیب زای

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۳۷

چیره کنونی نیز نادیده انگاشته شده به نظر می‌رسد. از این رو، چنان چه حتی انگاشته شود که نیازی به گنجاندن دستاوردهای پایش و ارزیابی وضع موجود و نقد رویکردهایی که به چنین وضعیت ناگواری انجامیده، در متن پایانی نبوده است، دست کم می‌توان چشمداشت که چکیده دستاوردهای آن، ادبیات و گفتمان‌های برآمده از آن‌ها در سند بازتابی روشن می‌یافت. حال آن که به نظر می‌رسد رویکرد محافظه کارانه و واپس‌گرایانه «اقتصاد دانش محور/ بنیان» نه تنها گرانگه (نقطه عطف) بخش «افق» این سند (مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۹: ۸) بلکه حتی رویکرد اصلی «تدابیرهای» آن نیز انگاشته شده است:

بسته ۱: بایستگی‌های تغییر در ارزش‌ها و روش‌های سرمایه داری از دیدگاه برخی سرشناس‌ترین نقش آفرینان سرمایه داری در داووس

مارک بنیوف Marc Benioff: «سرمایه داری آن گونه که ما می‌شناسیم "مرده" است. کوشش بیمار گونه ما برای پیشینه سازی سود سهامداران تنها به نابرابری باورنکردنی و وضعیتی اضطراری در سیاره انجامیده است.»

فیک سیژیسم Feike Sijbesma: «شاید جایی ما کمی (!؟) از خط خارج شده باشیم، جایی که فکر می‌کردیم "پولسازی" هدف واقعی اقتصاد است، در حالی که هدف واقعی زندگی این است که "همگان شادمانه" بزنند.

کلوس شواب Professor Klaus Schwab بنیانگذار و رئیس اجرایی همایش جهانی اقتصاد: «رهبران بازرگانی اکنون فرصتی باورنکردنی دارند. با "بازمفهوم سازی سرمایه داری سهامداران"، آنها می‌توانند از پایبندی‌های قانونی خود فراتر رفته و وظیفه خود را در برابر جامعه تقویت کنند. آنها می‌توانند جهان را در دستیابی به اهداف مشترک نزدیک کنند، مانند آنچه در پیمان آب و هوای پاریس یاد شده و در دستور کار توسعه پایدار سازمان ملل گنجانده شده است. اگر آنها براسستی می‌خواهند در جهان اثر گذار باشند، "هیچ گزینه" دیگری وجود ندارد.

آنگلا مرکل رهبر آلمان Chancellor Angela Merkel: همه روش‌هایی که ما در بازرگانی به کار می‌گیریم و زندگی می‌کنیم و در دوره صنعتی به آن خورده‌ایم، باید تغییر کند. ما باید در ۳۰ سال آینده آن‌ها را پشت سر بگذاریم و باید "زنجیره ارزش به تمامی نوینی" را دنبال کنیم.

نیال فرگوسن Completely new value chains: «سرمایه داری در میان دیگر سیستم‌هایی که هزارگهی آزموده شده‌اند، "بدترین سیستم اقتصادی ممکن است"».

دامبیسا مایو Dambisa Mayo: این نخستین و برجسته‌ترین وظیفه ملت- دولت‌هاست تا محیطی پدید آورند که شرکت‌ها در آنها چارچوب آن فعالیت کنند؛ چه نام آن را مقررات گذاری یا سیاست Regulatory or in terms of policy بنامیم.

منبع: می‌پرز، ۲۰ ژانویه ۲۰۲۱.

«آسان سازی ورود و افزایش توان رقابت و سهم کارآفرینان در قلمروهای رقابت‌پذیر اقتصادی و اجتماعی مولد، به ویژه اقتصاد دانش بنیان...» (مرکز الگوی اسلامی ایرانی

پیشرفت، ۱۳۹۹: ۱۰). آیا پافشاری بر مفاهیم کلیدی جریان چیره همچون «اقتدار جویی» (ص. ۱۳)، «نوسازی دانش بنیان» (ص. ۱۰) و «ثروت آفرین ساختن دانش و پژوهش» (ص. ۱۰) در این سند سبب نشده است که سقف «افق» پیشرفت اسلامی ایرانی، به رسیدن به جایگاه «یکی از ده قدرت اقتصادی بزرگ جهان» (ص. ۸) کرانه بگیرد؟ آن هم قدرت‌های اقتصادی‌ای که حتی هم‌اکنون راه پشت سر گذاشته را نافرجام می‌پندارند و در صدد درانداختن طرحی نوین هستند؟

گسسته از گذشته: چشم‌پوشی بر هشدارهای پیشین اندیشمندان ایرانی و جهانی

به این ترتیب به نظر می‌رسد، سند الگوی اسلامی ایرانی نه تنها بر حال و آینده چشم پوشیده است، بلکه گذشته را نیز نادیده انگاشته است. به گونه‌ای که به نظر می‌رسد فراهم آوردن گان سند، نه تنها گذشته از گنجینه‌های ناب ادب پارسی/ اسلامی که از دیرباز در اندیشه درانداختن که ویژگی‌های "جامعه‌ای خردورز"^۹ که از سده‌ها پیش، پیش روی بشریت گسترانیده بوده است بوده‌اند را نادیده انگاشته است، بلکه، حتی به‌رغم آشکارتر شدن، به ویژه برخی از پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی رویکرد ابزارگرایانه «نوسازی Modernization» در چارچوب «الگوهای سرمایه سالار Capitalocene» و اروپا محور Eurocene، چیرگی یافتن آن بر «روشنگری» و «نواندیشی Modernity»، اندیشه‌های نقادانه پیسنی و کنونی نیز نادیده انگاشته شده به نظر می‌رسد.

کم نبوده‌اند اندیشمندان این مرز و بوم که درباره پیامدهای چیرگی این سپهر اندیشگی ناستوده به گونه‌ای روشن هشدار داده بودند. برای نمونه، جمال‌الدین اسدآبادی (۱۲۷۵-۱۲۱۷ شمسی/۱۸۹۷-۱۸۳۹ میلادی) محمد اقبال لاهوری (۱۳۱۷-۱۲۵۶ شمسی/۱۰۳۸-۱۹۷۸ میلادی) احمد کسروی (۱۳۲۴-۱۲۶۸ شمسی/۱۹۴۰-۱۸۹۰ میلادی) و... از جمله نخستین نواندیشان ایرانی در آغاز سده بیستم بودند که با نقد خرد ابزارگرایانه «نوسازی» غرب^{۱۰} به هشدار درباره پیامدهای ویرانگر آن پرداخته بودند که هم اکنون دریافته شده است چه آسیب‌های زیان بار و شاید برگشت‌ناپذیری را پدید آورده است. هرچند، آنها با «نواندیشی» (مدرنیته) از هرکس و هر کجا که باشد نه تنها سر ستیز نداشتند، بلکه آن را تنها راه رستگاری می‌انگاشتند. به سخنی روشن‌تر، آنها بیشتر «دانش ابزارگرایانه Instrumentalist Knowledge»، «شهرگری Civilization» و «پیشرفت» در چنبره خوانش «انسان سالار» را نقد می‌کردند. اگر چه اندیشه‌های آنان، همچون هر اندیشه دیگری، نیز در گذر زمان نیازمند نقد، نواندیشی و بازآرایی باشد. جمال‌الدین اسدآبادی در

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۳۹
بازکاو و نقد «شهرگری»، «پیشرفت»، «توسعه» و... در خوانش یورشگر ابزارگرایانه آن
یادآور شده است:

«جهان تمدن چیست؟ آیا غیر از شهرهای بزرگ و بناهای مرتفع و قصور مجلل و با شکوه
و کارخانه‌های عظیمی که پنبه و ابریشم را با رنگ‌های گوناگون به صورت پارچه بیرون می-
دهند، و غیر از معادن و دکان‌های مختلف و احتکار سرمایه‌های گزاف به وسیله سرمایه-
داران و غیر از اختراع توپ‌های مهیب و کشتی‌ها و بمب‌های مخرب و سایر ابزارهایی که
برای قتل نفس و آدم‌کشی به وجود آورده‌اند، چیز دیگری است؟ آیا ملل راقیه و متمدن
امروز جز به داشتن این اشیاء به چیز دیگری افتخار دارند و آیا در غیر این مورد مسابقه‌ای
گزارده‌اند؟ با این ترتیب اگر تمام این اختراعات و اکتشافات و هم مصالح و منافع عاید از آن
آن را در یک طرف ترازو بگذاریم و جنگ‌ها و مصائب و عواقب شوم و نتایج حاصله از آن
را در طرف دیگر، قطعاً کفه دوم سنگین‌تر خواهد بود. در این صورت چنین ترقی و دانش
و تمدنی جز انحطاط و مصیبت چه ثمری دارد؟ و البته چنین دستگاهی جز جهل و وحشی-
گری نتیجه و بهره‌ای نخواهد داشت و با مجهز شدن به این نوع وسایل مخرب، انسان
بیچاره، را به عالم حیوانیت سوق خواهد داد» (گروهی از دانشمندان، ۱۳۵۴: ۲۲۳).

کسروی (۱۳۱۱)، با تیزی، از پیامدهای انسان سالار، اروپامحور و نابرابری‌های برآمده از
جریان چیره فن سالار؛ سرمایه‌داری را که بر پایه تازه‌ترین یافته‌های پژوهشی ریشه بسیاری از
نابسامانی‌ها و ناپایداری‌های اجتماعی کنونی است به روشنی چنین پرده‌برداری می‌کند:
«این آفریده که سراسر گیتی را از آن خود گرفته و روی زمین را بر دیگر آفریدگان تنگ ساخته،
باری خویشتن آسوده و خرسند نمی‌زید و دمام برسختی و ناگواری زندگانی خود می‌افزاید!
بویژه امروز که کاروان جهان در گمراهی شگرفی افتاده!... گمراهی که مانند آن هرگز
نبوده!... گروه انبوهی راهی در پیش دارند که آن سرش نابودگاه است، دیگران هم پی آنان را
گرفته‌اند بی آنکه نگاهی به زیر پا بیاندازند یا از سرمنزلی که در پیش دارند اندیشه به دل خود
راه دهند.

جهان چنین حال بدی هرگز ندیده بوده روشی که اروپا^{۱۱} برای زندگی برگزیده و دیگران
خواه ناخواه پیروی از او دارند، این روش عاقبت شومی دارد. جهان از بیرون آراسته و زیبا
ولی جهانیان از آسایش و خرسندی بی بهره‌اند. همچون کسی که سروتن آراسته و رخت‌های
زیبا در بر کرده، لیکن از تندرستی که یگانه مایه لذت و خوشی است بی بهره باشد.
اروپا به شهرهای توانگر و زیبا و به اختراعاتی بیشمار خود می‌بالد ولی این اختراعاتی اروپاست
که گره‌ها در رشته زندگی آدمیان پدید آورده. گره‌هایی که امید باز شدن ندارد و سخت بیم آنست

که رشته از هم گسسته، سالها بلکه قرن‌ها جهان از آرامش تھی بماند و کسی چه داند که عاقبت آن شهرهای زیبای اروپا چه خواهد شد؟!» (کسروی، ۱۳۱۱: ۴).

بیگانه با حال : هشدارهای نوین

در پایان سده بیستم و فراتر از مرزهای جغرافیای سیاسی، ۲۵ سال پیش، «اتحادیه دانشمندان دل نگران^{۱۲}» و بیش از ۱۷۰۰ دانشمند مستقل، از جمله بیشتر برندگان پراوازه نوبل در علوم، نگاشته‌ای را با نام «هشدار دانشمندان جهانی به بشریت^{۱۳}» در سال ۱۹۹۲ انتشار دادند. این اندیشمندان از گونه انسانی خواسته بودند تا از ویران سازی زیست بوم بکاهند. آنها همچنین هشدار داده بودند که «جلوگیری از گسترش بیچارگی انسان‌ها نیازمند "تغییرات ژرف" در رفتار ما با زیست کره و زندگی در آن است» (Ripple William J., et al.) (۲۰۱۷: ۱۰۲۶).

پدیدآورندگان بیانیه سال ۱۹۹۲، از این که بشریت فراتر از گنجایش زیست بوم‌های زمین، که برای پشتیبانی از شبکه زندگی بدان نیاز داریم، آنها را زیر فشار قرار داده است، هراس خود را آشکار ساخته بودند. آنها یادآور شده بودند که چگونه ما شتابان در حال نزدیک شدن به بسیاری از کرانه (محدوده)های زیست کره هستیم که نگهداری از (حفظ) آنها برای پیشگیری از آسیب‌های بنیادین و زیان‌های بازگشت ناپذیر بایسته (ضروری) است.

برجسته‌ترین رهیافت‌های این دانشمندان که ۲۵ سال پیش پیشنهاد شده بود، که هنوز نشانه‌های ویرانگر کنونی چنین آشکار نبوده است و همچنان نشانی از پرداختن به آنها نیز در پیش نویس الگوی اسلامی ایرانی دیده نمی شود؛ را می توان چنین چکیده ساخت:

«راه‌های توسعه و به کار گرفتن ابزارهای سیاستی بسنده (کافی) برای چاره جویی دربارہ:
۱) درمان ویران سازی^{۱۴} طبیعت مانند کاهش بحران بی‌رویه صید و بهره برداری و دادوستد گونه‌های خطرپذیر،

۲) کاهش دورریز غذا با آموزش و پی نهادن زیرساخت‌های بهتر، گسترش بیشتر رژیم غذایی گیاهی،

۳) کاهش فزاینده اندازه باروری...،

۴) افزایش یادگیری طبیعی (آموزش) کودکان در فضای باز (طبیعی) ...،

۵) سرمایه گذاری بسنده در برنامه‌های پشتیبان از زیست بوم،

۶) راه اندازی و گسترش فناوری‌های سبز، بکارگیری منابع انرژی نوشتنی (تجدیدپذیر) و از میان برداشتن یارانه‌های سوخت‌های فسیلی،

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۴۱
۷) بازنگری در نظام‌های اقتصادی برای "کاهش نابرابری ثروت" و اطمینان از اینکه قیمت‌ها، مالیات‌ها و سیستم‌های انگیزشی (تحریک‌کننده) هزینه‌های واقعی الگوهای مصرف‌بارشده بر زیست بوم را در نظر می‌گیرند.

۸) برآورد اندازه علمی دفاع پذیر و پایدار جمعیت انسانی برای بلند مدت با برخورداری از پشتیبانی ملی و رهبران جوامع» (Ripple William J., et al, ۲۰۱۷: ۲۸۰-۱).

هشدار دوم در سده ۲۱: دیدگاه‌های نوین دانشمندان

آن چه هشدار دوم نامیده شده است (که به نظر می‌رسد همچون هشدارهای پیشینیان از سوی پدیدآورندگان الگوی اسلامی/ ایرانی نادیده انگاشته به نظر می‌رسد) در برگیرنده داده‌ها، یافته‌ها و رهیافت‌های روشن‌تری است که افزون بر پدیدآورندگان پر شمار آن^{۱۵} به امضای ۱۵،۳۶۴ دانشمند از ۱۸۴ کشور نیز رسیده است.

«برای بیش از نیم سده، رشد پیای ثروت در جهان سبب افزایش استفاده از منابع و انتشار آلاینده‌ها بسیار شتابان‌تر از اندازه‌ای بوده است که با فناوری بهتر، بتوان آن‌ها را کاهش داد. شهروندان ثروتمند (فزونی خواه affluent citizens) جهان بیشترین ویرانی‌های زیست بومی را پدید آورده‌اند و همان‌ها برای هرگونه چشم انداز آینده در "واپس نشینی" به شرایط ایمن‌تر زیست بومی نیز نقشی کلیدی دارند.

«هشدارها به درستی بیانگر این مسئله هستند که "افزایش جمعیت"، "رشد اقتصادی و فزون خواهی"، "پیشران‌های اصلی روندهای ناپایدار" کنونی شده است. همچنین یادآور می‌شوند که بشریت به "بازاریابی نقش اقتصادهای رشدگرا و فزونی خواه"^{۱۶} نیازمند است» (Ripple William J., et al, ۲۰۱۷ و ۲۰۱۹).

هر چند، این هشدارها از شناسایی روشن پیامدهای مصرف بیش از اندازه یا مصرف زدگی overconsumption و برشمردن کنش‌هایی که برای رویارویی با "قدرت ویرانگر مصرف‌زدگی و سپهر اندیشگی (پارادایم) رشد اقتصادی"^{۱۷} بازمانده‌اند (Pacheco, L. F., Altrichter, M., Beck, H., Buchori, D. & Owusu Thomas Wiedmann, Manfred Lenzen, Lorenz؛ ۲۰۱۸؛ T. Keyßer & Julia K. Steinberger؛ ۲۰۲۰: ۱؛ Ripple William J., et al.؛ ۲۰۲۰).

هشدارهای نوین دانشمندان بر روند نگران‌کننده ویران ساز زیست محیطی برآمده از کنش‌های انسانی که به تغییرات ژرفی در عملکردهای بنیادین و پایدار زندگی بر روی زیست کره انجامیده است، پافشاری دارند (Steffen, W. et al, ۲۰۱۵؛ Ripple William J., et al, ۲۰۱۹). هشدارها نشان از آن دارد که بشریت از درانداختن راه حل‌های استوار برای چنین تغییراتی که موجودیت نظام‌های طبیعی، اقتصادها و جوامع را تهدید می‌کند و نیازمند کنش دولت‌ها و افراد می‌باشد، بازمانده است؛ اگر چه هنوز درمانده به نظر نمی‌رسد!

« هرگونه گذار به سوی پایداری تنها هنگامی اثربخش می‌تواند باشد که "تغییرات گسترده و دوررس در سبک زندگی"^{۱۸} تکمیل‌کننده پیشرفت‌های فناوری باشد. با این حال، جوامع، اقتصادها و فرهنگ‌های کنونی به گسترش مصرف؛ دامن می‌زنند و "بایستگی‌های (الزامات) ساختاری برای رشد در اقتصاد بازارهای رقابتی سد راه تغییرات بایسته اجتماعی" شده است» (Ripple William J., et al., ۲۰۱۹: ۱).

راه حل‌های پیشنهادی:

الف- کاهش مصرف زندگی

بی‌گفتگو است که دشواری‌هایی که رویکرد ابزاری انسان محور و سودجویانه چیره به ویژه در دو سده پیش پدید آورده و انباشت شده است، گذشته از این که، از میان برداشتن آن‌ها چندان آسان نیست و نیازمند گذر زمان است تا آب رفته به جوی بازگردانده شود، بیش و پیش از هر چیز نیازمند "هم اندیشی، همگرایی و همکنشی در گستره جهانی" (و نه تنها در گستره جغرافیای سیاسی اسلامی- ایرانی) به نظر می‌رسد. به ویژه که نیاز است در نظر داشت به دلیل چیرگی گفتمان مصرف زندگی که تنها راه دستیابی به رشد اقتصادی در رده‌های گوناگون جوامع بوده است، و هم هنگام بی‌ثباتی‌های اقتصادی کنونی را در پی داشته است، جز با افزایش مصرف دست یافتنی نبوده است (Lange، ۲۰۱۸؛ Richters, O. & Siemoneit, A., ۲۰۱۹). حال آن که، آن گونه که تازه‌ترین داده‌ها و یافته‌ها نشان می‌دهد، اصلی‌ترین راه کاهش دشواری‌ها و آسیب‌های کنونی در «کاهش مصرف زندگی» نهفته است؛ با این استدلال که هم اکنون، «سکان هنجارهای مصرف حتی در میان افراد و در بسیاری از جوامع دورافتاده، تنها در دست مصرف‌کنندگان ثروتمند و فزون خواه است»^{۱۹} که به مصرف زندگی همچنان دامن می‌زنند». از این رو، اثرگذاری بر مصرف افراد و جوامع که در «سپهری اجتماعی و فیزیکی» شکل گرفته است، نمی‌تواند در خلاء انجام شود (Oswald, Y., Owen, A. & Steinberger, J. K., ۲۰۲۰؛ Alexander, S., ۲۰۲۰؛ Richters, O. & Siemoneit, A., ۲۰۱۹؛ Galvin, R., ۲۰۲۰؛ Rosales, Poças Ribeiro, A., Harmsen, R., ۲۰۲۰؛ Carreón, J. & Worrell, E., ۲۰۱۹).

ب- نیاز به کندوکاو برای پی‌نهادن پایه‌های علمی استوار: برای پی‌نهادن پایه‌هایی استوار در این قلمرو، شاید نخست نیاز باشد به این پرسش‌های بنیادین پاسخ داده شود (پرسش‌هایی که به نظر می‌رسد نیاز است آن‌ها که خواهان درانداختن الگوی نویی را دارند، نیز بدان‌ها پاسخگو باشند):

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۴۳

✓ آیا می‌توان چشم اندازهای نوید بخشی برای زندگی پایدار همراه با شکوفایی اما در کرانه (محدوده) های زیست کره و با ثروت مادی کمتر، پی نهاد؟

✓ چگونه می‌توان تغییرات بنیادین در سبک زندگی در بخش ثروتمند جمعیت انسانی پدید آورد و آن را پایدار نگهداشت؟

✓ پیوند زدن بین سبک‌های زندگی تغییر یافته مادی و محیط اجتماعی (نهادهای، ارزش‌ها، هنجارها و حاکمیت) نیاز به توجه ویژه دارد. چه شرایطی می‌تواند تغییرات ژرف در سبک زندگی را دسترس پذیر و از آن پشتیبانی کند؟

✓ چه سدهای (موانعی) نهادی، فرهنگی و فردی بر سر راه پذیرش تغییرات سبک زندگی یافت می‌شود و چگونه می‌توان بر آن‌ها چیره شد؟

✓ نقش گروه‌های اجتماعی، سازمان‌ها و جنبش‌های از پایین به بالا (مردمی) در این میان چیست؟

✓ آیا می‌توان از جوامع پیشین (برای نمونه جوامع طبیعی و پیشاصنعتی که توانسته بودند بدون رشد اقتصادی زندگی همراه با آسایش و خرسندی را سپری کنند، آموزه‌هایی برگرفت؟ (برگرفته شده Wiedmann, T., Lenzen, M., Keyßer, L.T. et al. ، ۲۰۲۰: ۶-۵).

ب- کندوکاو درباره تغییرات اجتماعی برای شهروندان و اجتماعات

پاسخ به چنین پرسش‌هایی نیازمند درک ژرف‌تری از بیماری اجتماعی فراگیر و واگیردار «مصرف زدگی» کنونی، به ویژه در کشورهای شمالی است که به گونه شگفت‌انگیزی آرمان‌شماری در کشورهای جنوبی (از جمله پدیدآورندگان الگوی اسلامی/ ایرانی) نیز بشمار می‌آید. چرا که به نظر می‌رسد هنوز نابسامانی و ناممکن بودن آن بر همگان آشکار نشده است. بسیاری از مردم نه تنها هنوز درنیافته‌اند که خود بخشی از مسئله و حتی راه حل آن هستند، بلکه بسیاری دیگر نیز همچنان در پی آرزوی دنبال‌گیری چنین سبک زندگی ناپایداری (که گاه رویای آمریکایی "American dream" نیز نامیده شود) هستند. از این رو، نخستین کاری که هرکس می‌تواند بی‌درنگ انجام دهد، گفت و گو درباره "مصرف زدگی است" تا همگان بتوانند دریابند که سطح مصرفی که هم‌اکنون در کشورهای شمالی هنجار انگاشته می‌شود تا چه اندازه "ناپایدار، غیر اخلاقی و ناعادلانه است (همان). همچنین، کندوکاو و کنکاش (رایزنی)، هم‌رایی (توافق جمعی) و مسئولیت‌پذیری همگانی برای یافتن آینده‌ای جایگزین از بایستگی‌های رویارویی با چالش‌های کنونی به نظر می‌رسد.

دیدگاه شهروندان جهانی درباره نظام سرمایه داری چیره کنونی:

بسته ۲: سرخط بایستگی‌ها برای گذار از وضعیت ناپایدار کنونی برپایه تازه‌ترین یافته‌های

برخی از دانشمندان

- برگزیدن موضوعات در خور درنگی که نیازمند بازکاو هستند، مانند: پرواز هواپیماها، تولید و خوردن گوشت و فرآورده‌های لبنی، استفاده از خودرو، خودبسنده‌گی، مراقبت (از یکدیگر) همبستگی و ساده زیستی؛
- انجام پژوهش برای بازنگری در "قراردادهای اجتماعی" یا اهداف، کارویژه‌ها و اختیارات ملت- دولت‌ها در برابر شهروندان که می‌تواند در برگزیده سرخط‌های زیر باشد:
 - ✓ برگزیدن نشانگر (شاخص)‌های دیگری برای سنجش "شکوفایی" که بتواند، جایگزین نشانگرهای "تولید ناخالص داخلی" و رشد اقتصادی شوند. کاربست سیاست‌های زیست محیطی بسنده (کافی) و فراگیر، خود به خود می‌تواند به کاهش تولید ناخالص داخلی بینجامد.
 - ✓ انجام پژوهش‌هایی که به پایش، ارزیابی و گزارش پیشرفت به سوی تندرستی (سلامتی) انسان و زیست کره بینجامد.
 - ✓ توانمند سازی مردم و تقویت مشارکت در فرایندهای مردم سالار و امکان خودگردانی محلی قوی‌تر؛ گونه‌ای از حکمرانی و نهادهایی طراحی شوند که امکان آزمایش‌های اجتماعی، درگیر شدن و نواندیشی را فراهم کند.
 - ✓ تقویت برابری و بازتوزیع (ثروت) Strengthen equality and redistribution با کاربست سیاست‌های مالیاتی به گونه‌ای که بتوان درآمد پایه و پشتوانه‌های شغلی را برای همه شهروندان فراهم کرد. همچنین تعیین بیشینه (حداکثر) درآمدی Maximum income levels که یک شهروند می‌تواند داشته باشد.
 - ✓ گسترش خدمات همگانی (عمومی) برای همه شهروندان و بازگرداندن اصلاحات نتولیبرال Rolling back neoliberal reforms.
 - ✓ انجام مطالعات و پژوهش‌های نوین برای ارزیابی و بازنگری در ابزارهای سیاستگذاری به گونه‌ای که بتواند زمینه را برای دگرگون سازی‌های بایسته فراهم کند.
 - ✓ تصویب و کاربست سیاست‌هایی که با پشتوانه "یارانه‌های دولتی" بتواند از تولید فرآورده‌ها یا "صنایع ویرانگر زیست بوم Ecologically destructive industries"، که از گذشته بجا مانده است، جلوگیری کند.
 - ✓ پژوهش، ظرفیت سازی، انتقال دانش و آموزش برای "دگرگون سازی سیستم‌های اقتصادی" Transformation of economic systems کنونی و جایگزین سازی آن‌ها با مدل‌های نوین کسب و کار به گونه‌ای که "مشارکت و همیاری" را جایگزین "همچشمی Competition (رقابت)" کند (برگرفته شده از ویدمن و همکاران، ۲۰۲۰: ۱۰-۴).

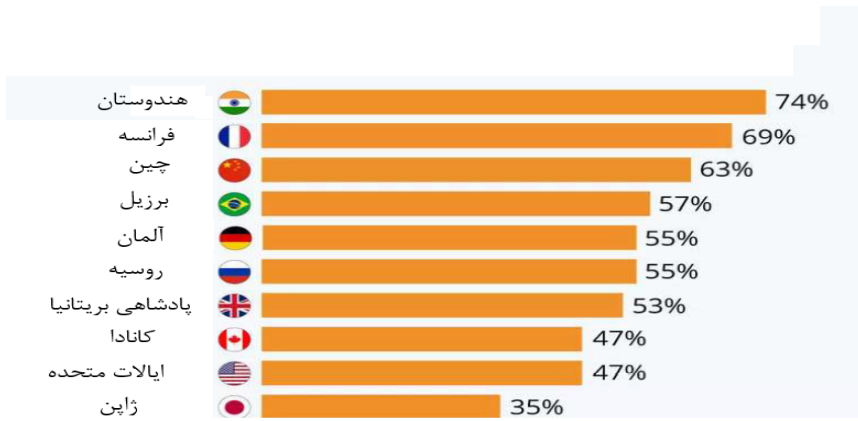
نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۴۵

دیدگاه شهروندان جهانی درباره نظام سرمایه‌داری چیره کنونی و راه‌های برون رفت از بحران‌های آن:

ادلمان تراست بارومتر^{۲۰}، نهادی است که از دو دهه پیش با نظر سنجی از شهروندان به اعتماد سنجی از آنها درباره نهادهای اصلی می‌پردازد. تازه‌ترین یافته‌های این نهاد نشان از آن دارد که "بدبینی" به نظام چیره (حاکم) کنونی بر سرتاسر جهان سایه افکنده است. به گونه‌ای که شهروندان ۱۵ کشور از ۲۸ کشوری که نظر آن‌ها درباره نهاد "بازار" سنجش شده است، بیشتر آن‌ها نسبت به آینده بازارها در پنج سال آینده بدبین هستند. به رغم برخورداری برخی از این کشورها از اقتصادی قوی و نوید اشتغال نزدیک به صد درصدی در آینده نزدیک، هیچ یک از نهادهای اصلی اجتماعی - دولت، بازرگانی، نهادهای مردم نهاد و رسانه‌ها - که درباره آنها نظر سنجی انجام شده است، از اعتماد شهروندان برخوردار نبوده‌اند. افزون بر آن، بیشتر پاسخگویان باور خود را به "نظام سرمایه داری" از دست داده‌اند:

- ۵۶٪ از پاسخگویان می‌پندارند که سرمایه داری بیش از آن که خوب بوده باشد، آسیب‌زا بوده است.
- وجود همگرایی (توافق) درباره این که نظام سرمایه داری کنونی بیش از این که نوید دهنده باشد، آسیب‌زاست.
- شهروندان ۲۲ کشور از ۲۸ کشوری که پیمایش درباره نهاد "بازار" در آن انجام شده است، از این نهاد ناخرسند هستند.
- ۸۳٪ از افرادی که نظر آن‌ها درباره "بازار" سنجیده شده است نگران از دست دادن شغل خود به دلیل خودکارسازی، شکنندگی کارکردن در بازار کار برپایه قراردادهای گذرا (موقتی و کوتاه مدت)^{۲۱} و رکود اقتصادی هستند (چکیده و برگرفته شده از McCarthy، ۱۲ فوریه ۲۰۲۰).
- پایداری راستین^{۲۲} (واقعی) تنها با "تغییرات ژرف در سبک زندگی" بدست خواهد آمد.
- یافته‌های پژوهشی، ثروت اندوزی و فزون خواهی را بزرگترین تهدید برای جهان ما نشان می‌دهد (Fleming، ۲۰۲۰).
- جهانی سازی (اقتصاد) اگر چه به رشد اقتصاد جهانی انجامیده است، اما سبب "افزایش شدید نابرابری" نیز شده است.
- اعضای همایش جهانی اقتصاد در پی سربرآوردن بیماری‌های همه گیر، خواستار "بازآرایی ژرف سرمایه داری" هستند.

- در موج نوین (چهارم) جهانی سازی نیاز است که رهبران از اشتباهات خود پند بگیرند و با پشتیبانی از اجتماعات آسیب پذیر، جوامع در هم تنیده تری (منسجم تری) را پدید آورند.
- همایش جهانی اقتصاد ۳۰۰۰ نفر از رهبران از گوشه و کنار جهان برای پی نهادن "معماری نویی" گرد هم آورده بود (Mathuros Fon ، ۲۰۱۸).
- کوید ۱۹ بسیاری از نابرابری‌های برجسته ساختاری و نهادی را آشکار ساخت.
- جنبش‌های اجتماعی سبب فشار آوردن برای قرارگرفتن مردم در جایگاه نخست می‌شود؛
- ملت- دولت ها، بازگانی و بخش انسان دوستانه باید برای پی ریزی جهانی دوستانه‌تر بکوشند (Mehra ، ۲۳ ژوئن ۲۰۲۰).

شمار پاسخگویان ۳۴،۰۰۰ نفر از ۲۸ کشور (بازه زمانی: ۱۹ اکتبر تا ۱۸ نوامبر ۲۰۱۹)
منبع: ادلمان تراست بارومتر ۱۲ فوریه ۲۰۲۰

نمودار ۲: دیدگاه شهروندان کشورهای گوناگون درباره ناکارآمدی نظام سرمایه‌داری

شواب و وانهام، بنیانگذار و رئیس اجرایی همایش جهانی اقتصاد ، در تازه‌ترین نگاهش خود، هم‌هنگام بر پافشاری بر ناکارآمدی و "ورشکستگی سیستم اقتصاد جهانی" که تصویر آشوبناک، نامطمئن و ناپایداری را به نمایش گذاشته است، به نظام "اقتصادی جایگزینی" می‌اندیشند که برای همه انسان‌ها و زیست کره کارآمد باشد، با:

۱- ازمیان بردن نابرابری فزاینده درآمدی^{۲۴} در جوامع؛

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۴۷

۲- کاستن از پیامدهای قدرت یگانه (انحصاری) بازار^{۲۵} که از سوی شرکت‌های بزرگ قدرت بکار گرفته می‌شود.

۳- پایان بخشیدن به "بهره برداری کوتاه بینانه" از منابع طبیعی short-sighted exploitation که به فرسودگی زیست بوم انجامیده و زندگی بسیاری را ویران کرده است (چکیده و برگرفته شده از، Klaus Schwab & Peter Vanham، ۲۰۲۱).

سخن پایانی

به نظر می‌رسد، تازه‌ترین ویراست آن چه الگوی ایرانی اسلامی نامیده شده است، نه تنها با گذشته و دستاوردهای درخشان و دیرین ایرانیان و قلمرو اسلامی، بلکه حتی با گذشته نزدیک جامعه ایرانی، و به ویژه با وضعیت نه چندان خوشایند کنونی زیست در ج. ا. ا. پیوند چندانی ندارد. وضعیتی که حتی بالاترین رده‌های سیاستگذاری را به نقد وضع کنونی واداشته است. هر چند، هر یک از آنها کوشیده‌اند، پیدایش و گسترش چنین وضعیتی را بر دوش دیگری بگذارد.

سرانجام این که، به نظر نمی‌رسد هیچ نهادی، به ویژه نهادهای قدرت و حاکمیتی، در جهان به تنهایی بتواند الگوی همیشگی (فرازمانی و فرامکانی) و به ویژه تغییر ناپذیر، آن هم برای گوشه کوچکی از جهانی که به شدت به هم پیوسته به نظر می‌رسد، دراندازد. اما، بر پایه یافته‌های دیرینه شناختی و روزآمد، نهادهای دیرپای دانش آفرین، که از بدآمد روزگار، نشانی از بازیگری آنها در گذشته نزدیک جامعه ایرانی به چشم نمی‌خورد، می‌توانند از شایسته‌ترین نهادهایی باشند که با بهره‌گیری از دانش پیشین و نوین بشری، که این مرز بوم زمانی "گهواره طلایی" آن انگاشته می‌شده است، آغازگر و پیشگام چنین کوششی باشند.

بی‌گفت و گوست که چنین کوششی، جز با هم اندیشی، همکنشی علمی و چرخش آزاد دانش در بستر جهانی، و رها از هرگونه بندی بر آزاد اندیشی، دسترس پذیر به نظر نمی‌رسد. برخورداری از استقلال فردی و نهادی دانش آفرینان از نخستین بایستگی‌های است که می‌تواند زمینه را برای دستیابی به چنین خواسته‌های دیرپایی بگشاید تا راه را برای پژوهش‌های نقادانه، نواندیشانه، آفرینشگرانه، پیوسته و هم‌هنگام پراکنش (انتشار) آن به تمامی اندام جامعه بگشاید. چنین دانشی است که می‌تواند راه را برای پی نهادن بنیان‌هایی استوار برای پی ریزی جامعه‌ای پایدار، پویا و عادلانه فراهم کند. جامعه خردورزی، که با همکنشی جمعی برپایه خرد خودبنیاد، برای آسایش و خرسندی شهروندانی مسئولیت پذیر و پاسخگو می‌کوشد.

منابع:

- جاودانی، حمید؛ حمزه رباطی، مطهره (۱۳۹۹). بازگویی پیش‌نویس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در آینه سپهراندیشگی "محافظه‌کارانه نولیبرال" یا "دگراندیشانه پایداری"؟ ۱۳۹۹ / ۰۳ / ۱۲. نهمین کنفرانس الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی. تهران: مرکز الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی.
- جاودانی، حمید (۱۴۰۰). از توهم زدایی از پیشرفت و توسعه تا نیاز به تغییرات دگرگون ساز شناختی. فصلنامه اقتصاد دانش بنیان، شماره ۱، تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی.
- جاودانی، حمید (۱۳۹۹). دگرگشت‌های آموزش عالی و آینده پیش رو. تهران: موسسه تحقیقات فرهنگی و اجتماعی.
- جاودانی، حمید؛ حمزه رباطی، مطهره (۱۳۹۹). دانشگاه پایدار پویایی برای برزیستی و پایداری. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی، شماره ۲۵، تابستان ۱۳۹۸. تهران: موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی.
- کسروی، احمد (۱۳۱۱). آیین بی جا.
- گروهی از دانشمندان (۱۳۵۴). یادنامه سیدجمال الدین اسدآبادی، قم: دارالعلم.
- مرکز الگوی پیشرفت اسلامی- ایرانی. سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت. بازیافت <https://olgou.ir/images/olgou/Olgou.pdf>. ۱۳۹۹ / ۱۱ / ۱۲
- ناظرزاده کرمانی، فرناز (۱۳۷۶). اصول و مبادی فلسفه سیاسی فارابی: شرح نظریه مدینه فاضله با تطبیق بر آرای افلاطون و ارسطو. تهران: انتشارات دانشگاه الزهرا (س).
- Alexander, S. (2015). Sufficiency Economy: Enough, for Everyone, Forever (Simplicity Institute).
- Banga Ajay S. (2020). By incorporating basic human decency, businesses can make stakeholder capitalism a reality. <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/the-path-to-stakeholder-capitalism-requires-something-basic-decency>
- Bucku Sebastian. (2019). How to build a new global architecture? <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/global-architecture-politics>
- Buckup Sebastian. (2018). How to fix modernity's Godzilla problem? <https://qz.com/1164223/how-to-fix-modernitys-godzilla-problem/>

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۴۹

- Backup Sebastian. (2019) *Stakeholders have been neglected for too long - but these CEOs want to change that.* <https://www.weforum.org/agenda/2019/11/corporate-citizens-must-become-global-catalysts>
- Casas Klett Tomas & Sebastian Backup. (2018). *Why today's leaders need to know about the power of narratives: Effective narratives articulate the 'why' - a higher purpose or common goal.* <https://www.weforum.org/agenda/2018/07/market-for-narratives-battleground-leader-strategy-why>
- Cheng Milton, Beatriz Pessoa de Araujo & Julia Hayhoe. (2020). *Questions directors need to ask in the age of stakeholder capitalism.* <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/what-is-the-role-of-directors-in-the-age-of-stakeholder-capitalism>
- Damal .Shrimati. (2021). *Why succeeding in the post-COVID era means reassessing corporate risk.* <https://www.weforum.org/agenda/2021/01/risk-management-post-covid-agile-business/>
- Fleming Sean. (2020). *This is now the world's greatest threat – and it's not coronavirus: True sustainability will only be achieved through drastic lifestyle changes.* <https://www.weforum.org/agenda/2020/07/affluence-bigger-threat-than-coronavirus-scientists-capitalism/>
- Galvin, R. Power, evil and resistance in social structure, (2020). a sociology for energyresearch in a climate emergency. *Energy Res. Soc. Sci.* 61, 101361. <https://www.weforum.org/aqenda/2018/01/how-to-fix-modernity-s-godzilla-problem>
- IPBES (2019). Communiqué de presse: Le dangereux déclin de la nature : Un taux d'extinction des espèces « sans précédent » et qui s'accélère. <https://ipbes.net/news/Media-Release-Global-Assessment-Fr>
- IPBES (2019). *THE GLOBAL ASSESSMENT REPORT ON BIODIVERSITY AND ECOSYSTEM SERVICES: Summary for Policymakers.* https://ipbes.net/system/tdf/ipbes_global_assessment_report_summary_for_policymakers.pdf?file=1&type=node&id=35329
- IPCC, (2018): *Summary for Policymakers. In: Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy,

- T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)). In Press. <https://www.ipcc.ch/2018/10/08/summary-for-policymakers-of-ipcc-special-report-on-global-warming-of-1-5c-approved-by-governments/>
- IPCC, (2019): *Summary for Policymakers. In: Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems.* [P.R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.- O. Pörtner, D. C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley, (eds.)]. In press. <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2019/11/SRCCL-Full-Report-Compiled-191128.pdf>
 - Jesuthasan Ravin. (2020). The great sustainable reset: The new world of work after the pandemic. <https://www.weforum.org/agenda/2020/06/the-new-world-of-work-after-covid19-sustainable>
 - Jesuthasan Ravin. (2020). *The great sustainable reset: The new world of work after the pandemic.* <https://www.weforum.org/agenda/2020/06/the-new-world-of-work-after-covid19-sustainable>
 - Klaus Schwab & Saadia Zahidi, (2019). *5 trends in the global economy – and their implications for economic policymakers.* <https://www.weforum.org/agenda/2019/10/global-competitiveness-report-2019-economic-trends-for-policymakers> .
 - Klaus Schwab. (2019). *Why we need the 'Davos Manifesto' for a better kind of capitalism?* <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/why-we-need-the-davos-manifesto-for-better-kind-of-capitalism/>
 - Lange, S. *Macroeconomics without growth: sustainable economies in neoclassical, Keynesian and Marxian theories.* Wirtschaftswissenschaftliche Nachhaltigkeitsforschung (Metropolis-Verlag, 2018). <https://www.metropolis-verlag.de/Macroeconomics-Without-Growth/1298/book.do;jsessionid=B9283E92AF6AF3E4093942AB6AF29FFA?pdf=1>
 - Mathuros Fon. (2018). *World Economic Forum's 2019 Annual Meeting in Davos to Focus on Shaping a New Architecture for the Next Wave of Globalization.* <https://www.weforum.org/press/2018/11/world-economic-forum-s-2019-annual-meeting-in-davos-to-focus-on-shaping-a-new-architecture-for-the-next-wave-of-globalization/>

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۵۱

- McCarthy Niall. (2020). These countries think capitalism does more harm than good. <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/countries-losing-faith-capitalism-economics-global-political-systems>
- McCarthy Niall. (2020). *These countries think capitalism does more harm than good: Even in strong performing economies, people are losing faith in the system.* <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/countries-losing-faith-capitalism-economics-global-political-systems>
- McCarthy Niall. (2020). Where People Are Losing Faith in Capitalism. <https://www.statista.com/chart/20600/capitalism-as-it-exists-today-does-more-harm-than-good/>
- Mehra Amol. (2020). *The Great Reset after COVID-19 must put people first.* <https://www.weforum.org/agenda/2020/06/covid19-reset-people-first-inequality>
- Myers Joe .8 quotes on the future of capitalism from Davos 2020. 24 Jan 2020. <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/quotes-on-the-future-of-capitalism-davos-2020>
- Myers Joe. *Is capitalism as we know it really dead? 8 quotes on the future of capitalism from Davos 2020.* 24 Jan 2020. <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/quotes-on-the-future-of-capitalism-davos-2020>
- Oswald, Y., Owen, A. & Steinberger, J.K. Publisher Correction: Large inequality in international and international energy footprints between income groups and across consumption categories. *Nat Energy* 5, 349 (2020). <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0606-9>
- Pacheco, L. F., Altrichter, M., Beck, H., Buchori, D. & Owusu, E. H. (2018). *Economic growth as a major cause of environmental crisis: comment to Ripple et al/BioScience*, Volume 68, Issue 4, Page 238. <https://doi.org/10.1093/biosci/biy006>
- Poças Ribeiro, A., Harmsen, R., Rosales Carreón, J. & Worrell, E. (2019). *What influences consumption? Consumers and beyond: purposes, contexts, agents and history.* *Journal of Cleaner Production* Volume 209, Pages 200-215. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652618331172>
- Pomeroy Robin. *Davos 2020: Here's what you need to know about Better Business: Professor Klaus Schwab: Seeking ways to make business better for all.* 16 Jan 2020. <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/what-to-know-about-better-business-davos>

- Richters, O. & Siemoneit, (2019). A. Growth imperatives: substantiating a contested concept. *Struct. Change Econ. Dyn.* 51, 126–137.
- Ripple William J., Christopher Wetolf, Thomas M. Newsome, Mauro Galetti, Mohammed Alamgir, Eileen Crist, Mahmoud I. Mahmoud, William F. Laurance, (2017). 15,364 scientist signatories from 184 countries. *World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice*. *BioScience*, Volume 67, Issue 12, Pages 1026–1028, <https://doi.org/10.1093/biosci/bix125>.
- Ripple, W. J. et al. (2017). *World scientists' warning to humanity: a second notice*. *BioScience*, Volume 67, Issue 12, Pages 1026–1028, <https://doi.org/10.1093/biosci/bix125>
- Ripple, W. J., Wolf, C., Newsome, T. M., Barnard, P. & Moomaw, W. R. (2020). *World scientists' warning of a climate emergency*. *Bioscience* <https://doi.org/10.1093/biosci/biz088>
- Samans Richard & Jane Nelson. (2020). *Taking stakeholder capitalism from principle to practice: incorporating stakeholder capitalism and taking community views into account, is a gateway to better business*. <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/stakeholder-capitalism-principle-practice-better-business>
- Schwab Klaus & Peter Vanham (2021). *Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet*. New York: Wiley.
- Schwab Klaus (2019). *The Global Competitiveness Report 2019*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
- Schwab Klaus. *Davos Manifesto 1973: A Code of Ethics for Business Leaders*. 02 Dec 2019. <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/davos-manifesto-1973-a-code-of-ethics-for-business-leaders>.
- SCHWAB KLAUS. *The Year Ahead 2021: A New "Year Zero"*. Jan 12, 2021. <https://www.project-syndicate.org/onpoint/2021-year-zero-after-covid-by-klaus-schwab-2021-01?barrier=accesspaylog>
- Schwab Klaus. *Davos Manifesto 2020: The Universal Purpose of a Company in the Fourth Industrial Revolution*. 02 Dec 2019. <https://www.weforum.org/agenda/2019/12/davos-manifesto-2020-the-universal-purpose-of-a-company-in-the-fourth-industrial-revolution>
- Schwab Klaus. *The Year Ahead 2021 A New "Year Zero."* Jan 12, 2021.

نقدی بر الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت: گسسته از گذشته، بیگانه با حال و گریزان از آینده/ حمید جاودانی — ۱۵۳

- Steffen, W. et al. *Planetary boundaries: guiding human development on a changing planet*. Science 347, 1259855 (2015).
- UNDP. Groundbreaking new report underscores need for transformational change to safeguard life on earth. Posted on May 6, 2019. https://www.undp.org/content/undp/en/home/news-centre/news/2019/Groundbreaking_new_report_underscores_need_for_transformational_change_to_safeguard_life_on_land.html
- Wiedmann Thomas, Manfred Lenzen, Lorenz T. Keyßer & Julia K. Steinberger. *Scientists' warning on affluence*. Nature Communication | (2020) 11:3107 | <https://doi.org/10.1038/s41467-020-16941-y> | www.nature.com/naturecommunications
- Wiedmann, T., Lenzen, M., Keyßer, L.T. et al. *Scientists' warning on affluence*. Nat Commun 11, 3107 (2020). <https://doi.org/10.1038/s41467-020-16941-y>
- William J. Ripple, Christopher Wolf, Thomas M. Newsome, Mauro Galetti, Mohammed Alamgir, Eileen Crist, Mahmoud I. Mahmoud, William F. Laurance, 15,364 scientist signatories from 184 countries, *World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice*, *BioScience*, Volume 67, Issue 12, December 2017, Pages 1026–1028, <https://doi.org/10.1093/biosci/bix125>
- World Bank Group (2019). *The changing nature of work*. Washington: World Bank. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf>
- World Economic Forum (2015). *Global Risks 2015*. 10th Edition. Geneva: World Economic Forum. <http://reports.weforum.org/global-risks-2016/>
- World Economic Forum (2016). *The Global Risks Report 2016*, 11th Edition. http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf
- World Economic Forum (2017). *The Global Risks Report 2017*, 12th Edition. Geneva: World Economic Forum. Available at <http://wef.ch/risks2017>
- World Economic Forum (2018). *The Global Risks Report 2018*, 13th Edition. Geneva: World Economic Forum. Available at <http://wef.ch/risks2018>
- World Economic Forum (2019). *The Global Risks Report 2019*, 14th Edition. Geneva: World Economic Forum. The report and an interactive data platform are available at <http://wef.ch/risks2019>

- World Economic Forum (2020). *The Global Risks Report 2020*, 15th Edition. Geneva: World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf
- World Economic Forum (2021). *The Global Risks Report 2021*, 16th Edition. Geneva: World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2021.pdf

پی‌نوشت‌ها:

^۱ «در سال ۱۴۵۰ هجری شمسی، مردم ایران دیندار، پیرو قرآن کریم و سنت پیامبر و اهل بیت علیهم السلام، خودآگاه به رسالت تاریخی، امیدوار به آینده تمدنی، خردورز، دارای سبک زندگی و خانواده اسلامی ایرانی، برخوردار از روحیه جهادی، مسئولیت پذیر، قانون مدار، پاسدار ارزش‌ها و هویت ملی، نگاهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی، تربیت یافته به فراخور استعداد و علاقه و شکوفا در مراحل معنوی، علمی و مهارتی و فعال در جایگاه متناسب‌اند و در عین تنوع قومی و تفاوت‌های فرهنگی، از احساس امنیت، آزادی، کرامت، آرامش، آسایش، سلامت و امید به زندگی در تراز والای جهانی برخوردارند (مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۹: ۸).

^۲ «آرمان‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، منظومه‌ای از ارزش‌های بینشی، گرایشی، توانشی و کنشی بنیادین و فرازمانی و فرامکانی است (مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۹: ۷).

^۳ فارابی کوشش چهره شدگان (قاهرین / غالبین) را برای حفظ آن چه که از راه چیرگی (غلبه) بر دیگران بدست آورده‌اند مفاهیم «تحفظ، تستدام، تمد و تزید» را بکار می‌گیرد (ناظرزاده کرمانی، ۱۳۷۶: ۱۲۳؛ به نقل از آراء فارابی، بیروت. ص. ۱۳۷).

^۴ «در آن هنگام، ایران به عنوان مرجع معتبر در فرهنگ متعالی و علوم انسانی بر پایه مبانی و ارزش‌های اسلامی در تراز بین‌المللی شناخته می‌شود و در میان پنج کشور پیشرو جهان در تولید اندیشه و دانش و فناوری جای می‌گیرد و از اقتصادی دانش محور و خودبنیان بر پایه عقلانیت، عدالت و معنویت اسلامی برخوردار و یکی از ده قدرت اقتصادی بزرگ جهان است. سلامت محیط زیست و پایداری منابع طبیعی، آب، انرژی، امنیت غذایی و نظام سکونتگاهی و توزیع جمعیت بر اساس آمایش سرزمینی، با حداقل نابرابری فضایی در کشور فراهم می‌گردد و کشف منابع، خلق مزیت‌ها و فرصت‌های تازه، و فراوانی و پایداری نعمت برای همگان با رعایت عدالت میان نسلی حاصل می‌شود. فقر و فساد و تبعیض در کشور ریشه کن می‌گردد و تکافل عمومی و تأمین اجتماعی جامع و فراگیر و دسترسی آسان همگانی به نظام قضایی عادلانه فراهم می‌شود» ... «در آن هنگام، ایران در تراز پیشرفت و عدالت، در شمار چهار کشور برتر آسیا و هفت کشور برتر جهان جای می‌گیرد و دارای ویژگیهای برجسته جامعه اسلامی و خاستگاه تمدن نوین اسلامی ایرانی است. (مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۹: ۸).

روزی اندر شرابخانه شدی	از برای شکار موشانا
در پس خم می‌نمود کمین	همچو دزدی که در بیابانا
ناگهان موشکی ز دیواری	جست بر خم می‌خروشانا
سر به خم بر نهاد و می‌نوشید	مست شد همچو شیر غرانا
گفت کو گربه تا سرش بکنم	پوستش پر کنم ز گاهانا
گربه در پیش من چو سگ باشد	که شود روبرو بمیدانا

گرچه این را شنید و دم نزدی جنگ و دندان زدی بسوهانا
ناگهان جست و موش را بگرفت چون پلنگی شکار کوهانا
موش گفتا که من غلام توام عفو کن بر من این گناهانا
مست بودم اگر گهی خوردم گه فراوان خورند مستانا
گرچه گفتا دروغ کمتر گوی نخورم من فریب و مکرانا
مبشنیدم هر آنچه میگفتی آروادین قحبه مسلمانا
گرچه آنموش را بکشت و بخورد سوی مسجد شدی خرامانا
دست و رو را بشست و مسح کشید ورد میخواند همچو ملانا
بار الها که توبه کردم من ندرم موش را بدنانا
بهر این خون ناحق ای خلاق من تصدق دهم دو من نانا
آنقدر لابه کرد و زاری کردی تا بحدی که گشت گریانا
موشکی بود در پس منبر زود برد این خبر بموشانا
مژدگانی که گریه تائب شد زاهد و عابد و مسلمانا

⁶ Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services

⁷ Intergovernmental Panel on Climate Chang

⁸ The World Economic Forum

⁹ چنین جامعه‌ای را فارابی « مدینه فاضله » می‌نامد.

¹⁰ . به مفهوم غرب فرهنگی که در برگزیده بخشی گسترده‌ای از اروپا، آمریکای شمالی، کانادا، استرالیا و زلاند نو... می‌شود و مفهومی جدای از جغرافیای سیاسی است.

¹¹ مقصود از اروپا در اینجا و دیگر جاهای این کتاب سراسر غرب است، چه اروپا و چه آمریکا (به نقل از کسروی ۱۳۱۱)

¹² The Union of Concerned Scientists

¹³ World Scientists' Warning to Humanity

¹⁴ remedy defaunation

¹⁵ WILLIAM J. RIPPLE, CHRISTOPHER WOLF, THOMAS M. NEWSOME, MAURO GALETTI, MOHAMMED ALAMGIR, EILEEN CRIST, MAHMOUD I. MAHMOUD, WILLIAM F. LAURANCE, and 15,364 scientist signatories from 184 countries.

¹⁶ reassess the role of growth-oriented economies and the pursuit of affluence

¹⁷ overwhelming power of consumption and the economic growth paradigm

¹⁸ far-reaching lifestyle changes

¹⁹ Super-affluent consumers drive consumption norms

²⁰ The Edelman Trust Barometer

²¹ Gig economy

²² Real Sustainability

²³ Our global economic system is broken

²⁴ eliminate rising income inequality

²⁵ dampening effect of monopoly market power